

שמנה פרקים לרמב"ם, פרק א

פרק ראשון

(בנפש האדם וכחותיה)

דע, שֶׁנֶפֶשׁ הָאָדָם אַחַת; וַיֵּשׁ לָהּ פְּעֻלוֹת רַבּוֹת חַלּוּקוֹת, וְקָרְאוּן קִצַּת הַפְּעֻלוֹת הַהֵן: נַפְשׁוֹת. וַיִּחַשְׁבַּ בְּעֵבוֹר זֶה שֶׁיֵּשׁ לָאָדָם נַפְשׁוֹת רַבּוֹת, כְּמוֹ שֶׁחֲשַׁבּוּ הַרֹפְאִים, עַד שֶׁשָּׂם רֹאשׁ הַרֹפְאִים פְּתִיחַת סִפְרוֹ, שֶׁהַנְּפֻשׁוֹת שֶׁלֹּשׁ: טְבַעִית, חַיּוּנִית וְנַפְשִׁית. וּפְעָמִים שֶׁיִּקְרְאוּ: כַּחוֹת וְחֻלְקִים, עַד שֶׁיֵּאָמֵר: חֻלְקֵי הַנְּפֻשׁ - זֶה הֵשֵׁם יַעֲשֶׂהוּ הַפִּילוֹסוֹפִים הַרְבֵּה פְעָמִים. וְאֵינָם רוֹצִים בְּאֶמְרָם: "חֻלְקֵי", שֶׁהֵיא מִתְחַלְקֵת כְּהַחֲלֵק הַגּוּפוֹת, אֲבָל הֵם מוֹנִים פְּעֻלוֹתֶיהָ הַחַלּוּקוֹת שֶׁהֵן לְכֻלֵּל הַנְּפֻשׁ, כְּחֻלְקִים ל"כֹּל" הַמְחַבֵּר מֵהַחֻלְקִים הֵהֵם.

וְאַתָּה יוֹדֵעַ, שֶׁתְּקוּן הַמִּדּוֹת הַיָּא: רַפּוּאֵת הַנְּפֻשׁ וְכַחוֹתֶיהָ. וְכִמוֹ שֶׁהַרֹפֵא אֲשֶׁר יִרְפֵּא הַגּוּפוֹת צָרִיךְ שֶׁיַּדַּע תַּחֲלָה הַגּוֹף אֲשֶׁר יִרְפָּאָהוּ: כֹּל וְחֻלְקֵי מָה הֵם, רְצוּנֵי לוֹמֵר: גּוֹף הָאָדָם; וְצָרִיךְ שֶׁיַּדַּע אֵיזָה דְּבָרִים יַחֲלוּהוּ וַיִּשְׁמֵר מֵהֶם; וְאֵיזָה דְּבָרִים יִבְרִיאָהוּ וַיַּכְנֹן אֲלֵיהֶם - כֵּן רוֹפֵא הַנְּפֻשׁ הַרוֹצֵה לְתַקּוּן מִדּוֹת הָאָדָם, צָרִיךְ שֶׁיַּדַּע הַנְּפֻשׁ וְכַחוֹתֶיהָ בְּכֻלָּהָ וְחֻלְקֶיהָ, וּמָה יַחֲלָה אוֹתָהּ וּמָה יִבְרִיאָהּ. וּמִפְּנֵי זֶה אָמַר, שֶׁחֻלְקֵי הַנְּפֻשׁ הֵם חֲמֻשָּׁה: הֵזֶן - וְהוּא נִקְרָא: צוּמַח; וְהַמְרָגִישׁ, וְהַמְדַמָּה, וְהַמְתַּעוֹרֵר, וְהַשְׂכֵּלִי.

וְכִבֵּר הַקַּדְמָנוּ בְּזֶה הַפָּרֶק, שֶׁדְּבָרֵינוּ אֵינָם רַק בְּנֶפֶשׁ הָאָדָם. כִּי כַח הַמְזוּן שֶׁיִּזוּן בּוֹ הָאָדָם, אֵינּוּ כְּכַח הַמְזוּן שֶׁיִּזוּן בּוֹ הַסּוֹס וְהַחֲמוֹר - כִּי הָאָדָם נָזוּן בְּחֻלְקֵי הֵזֶן מִוְהַנְּפֻשׁ הָאֲנוּשִׁית; וְהַחֲמוֹר נָזוּן בְּחֻלְקֵי הֵזֶן מִוְהַנְּפֻשׁ הַחֲמוֹרִית; וְהַנְּשֶׁר נָזוּן בְּחֻלְקֵי הֵזֶן מִן הַנְּפֻשׁ אֲשֶׁר לָהּ.

וְאֶמְנֵם יֵאָמֵר עַל־הַכֹּל: "נִזּוּן" בְּשִׁתּוּף־הַשֵּׁם לְבַד, לֹא שֶׁהַעֲנִין בְּכֻלָּם אֶחָד בְּעַצְמוֹ. וְכֵן יֵאָמֵר עַל־הָאָדָם וְשָׂאֵר בְּעַלֵי חַיִּים: "מְרָגִישׁ" בְּשִׁתּוּף־הַשֵּׁם בְּלְבַד, לֹא שֶׁהַהֲרָגֶשׁ אֲשֶׁר בָּאָדָם הוּא הַהֲרָגֶשׁ אֲשֶׁר בְּשָׂאֵר בְּעַלֵי חַיִּים. וְלֹא הַהֲרָגֶשׁ אֲשֶׁר בְּזֶה הַמִּין, הוּא הַהֲרָגֶשׁ בְּעַצְמוֹ אֲשֶׁר בְּמִין אַחֵר - אֲבָל כְּלַמִּין וְכִמִּין מֵאֲשֶׁר לוֹ נֶפֶשׁ, יֵשׁ לוֹ נֶפֶשׁ אַחַת בְּלִתֵּי נֶפֶשׁ הָאַחֵר. וַיִּתְחַיֵּב מִנְּפֻשׁ זֶה פְּעֻלוֹת אֵלָה, וּמִנְּפֻשׁ זֶה פְּעֻלוֹת אַחֲרוֹת. וְאֶפְשָׁר שֶׁתִּדְמָה פְּעֻלָּה לַפְּעֻלָּה, וַיִּחַשְׁבַּ בְּשִׁתֵּי הַפְּעֻלוֹת שֶׁהֵן דְּבָר אֶחָד בְּעַצְמוֹ - וְאֵין הַדְּבָר כֵּן. וְהַמְשַׁלׁ בְּזֶה: שֶׁלֶשָׁה מְקוֹמוֹת חֲשׂוּכִים. הָאֶחָד מֵהֶם - זְרָחָה עָלֵיו הַשֶּׁמֶשׁ וְהָאִיר; וְהַשְּׁנַי - הָאִיר עָלָיו הַיָּרֵחַ וְהָאִיר; וְהַשְּׁלִישִׁי - הַדְּלֵק בּוֹ הַיָּרֵחַ וְהָאִיר. הַיָּרֵחַ כֹּלֵאֶחָד מֵהֶם נִמְצָא בּוֹ הָאִיר; אֲבָל סַבַּת זֶה הָאִיר וּפּוֹעֵלוֹ - הַשֶּׁמֶשׁ, וּפּוֹעֵל הָאֶחֶר - הַיָּרֵחַ, וּפּוֹעֵל הָאֶחֶר - הָאֵשׁ. כֵּן פּוֹעֵל הַרְגֵשֶׁת הָאָדָם - הוּא: נֶפֶשׁ הָאָדָם, וּפּוֹעֵל הַרְגֵשֶׁת הַחֲמוֹר - הוּא: נֶפֶשׁ הַחֲמוֹר, וּפּוֹעֵל הַרְגֵשֶׁת הַנְּשֶׁר - הוּא: נֶפֶשׁ הַנְּשֶׁר; וְאֵין לָהֶם עֲנִין שֶׁיִּקְבְּצֵם אֵלָא בְּשִׁתּוּף־הַשֵּׁם בְּלְבַד. וְהֵבִן זֶה הַעֲנִין, שֶׁהוּא נִפְלֵא מְאֹד; וַיִּכְשְׁלוּ בּוֹ הַרְבֵּה מִהַפִּילוֹסוֹפִים, וַיִּתְחַיְּבוּ בְּזֶה הַרְחָקוֹת וְדַעוֹת בְּלִתֵּי אֱמֻתוֹת.

וְאֲשׁוּב אֶל כּוֹנְנֵי בְּחֻלְקֵי הַנְּפֻשׁ, וְאָמַר: הַחֻלְקֵי הֵזֶן - מִמְּנוּ: הַכַּחַח הַמּוֹשֵׁד, וְהַמְחַזֵּק, וְהַמְעַכֵּל, וְהַדּוֹחָה לְמוֹתְרוֹת, וְהַמְגַדֵּל, וְהַמּוֹלִיד בְּדוּמָה, וְהַמְבַדֵּל הַלְחוֹת עַד שֶׁיִּפְרִישׁ מֵהַשְּׂצָרִיךְ לְהַזוּן בּוֹ, וּמֵהַשְּׂצָרִיךְ לְדַחוֹתוֹ. וְהַדְּבָרִים עַל אֵלוֹ שְׁבַעַה כַּחוֹת, וּמֵהַעֲשׂוֹ, וְאֵיךְ יַעֲשֶׂה, וּבְאֵיזָה אֲבָרִים פְּעֻלָּתָם יוֹתֵר נִרְאִית וַיִּוֹתֵר נְגִלִית, וּמֵהַמֵּהֵם נִמְצָא תְּמִיד, וּמֵהַיִּכְלָה מֵהֶם לְזִמּוֹן קְצוּב - זֶה כֹּל רְאוּי בְּמִלְאֶת הַרְפּוּאָה וְאֵין צָרִיךְ לוֹ בְּזֶה הַמְּקוֹם.

וְהַחֻלְקֵי הַמְרָגִישׁ - מִמְּנוּ הַכַּחוֹת הַחֲמֻשָּׁה הַמְּפָרְסָמִים אֲצֵל הַהֵמוֹן: הַרְאוֹת, וְהַשְּׁמַע, וְהַשְּׁמַע, וְהַרִיחַ, וְהַמְשׁוּשׁ - וְהוּא נִמְצָא בְּכֻלְשֵׁטַח הַגּוֹף וְאֵין לוֹ אֲבָר מִיָּחַד, כְּמוֹ שֶׁיֵּשׁ לְאַרְבַּעַה הַכַּחוֹת.

והחלק המדמה - הוא הכח, אשר יזכר רשומי המוחשים, אחר העלמם מקרבת החושים אשר השיגום, ונרפיב קצתם אל קצתם, ונפריד קצתם מקצתם; ולזה נרפיב זה הכח מוענינים אשר השיגם, ענינים אשר לא השיגם כלל ואי אפשר להשיגם - כמו שיזמה האדם: ספינת ברזל רצה באויר; ואדם שראשו בשמים ורגליו בארץ; ובהמה באלף עינים, על דרך משל, והרבה מאלו הנמנעות נרפיבם הכח המדמה ונמציאם הדמיון. ובכאן טעו המדברים הטעות המגנה הגדולה אשר בנו עליה פנת הטעאתם בחלקת המחיב, והאפשר, והנמנע. שהם חשבו, או הביאו בני אדם לחשב: כי כלמדמה - אפשר; ולא דעו שזה הכח נרפיב ענינים שמציאותם "נמנע", כמו שזכרנו.

והחלק המתעורר - הוא הכח, אשר בו ישתוקק ויכסף האדם לדבר אחד, או ימאסהו. ומזה הכח יבא אל פעלות: בקשות דבר, והבריחה ממנו; ובחירת דבר אחד, או התרחק ממנו; והפעס והרצון, והפחד והגבורה, והאכזריות והרחמנות, והאהבה והשנאה, והרבה מאלו המקרים הנפשיים. וכלי זה הכח - פלאברי הגוף: ככח היד - על לקיחת דבר ונגיעתו; וכח הרגל - על ההליכה; וכח העין - על הראות; וכח הלב - להתגבר, או לירא בעת הפחד. וכו' שאר אברי הגוף הנראים והנסתרים הם וכחותיהם - כלם כלים לזה הכח המתעורר.

והחלק השכלי - הוא הכח הנמצא לאדם, אשר בו ישכיל ובו תהיה ההשתכלות, ובו יקנה החכמות, ובו יבדיל בין המגנה והנאה מן הפעלות. ואלו הפעלות: מהן - מעשי, ומהן - עיוני. והמעשי: ממנו - מלאכת-מחשבת, וממנו - מחשבי. והעיוני - אשר בו ידע האדם הנמצאות שאינן משתנות, כפי מה שחו עליו, והן אשר יקראו: "חכמות" סתם. ומלאכת מחשבת - הוא הכח אשר בו ילמד המלאכות: כנגרות, ועבודת האדמה, והרפואות, והמלחות. והמחשבי - הוא הכח אשר בו יסתפל האדם בדבר אשר ירצה לעשותו: אם אפשר לעשותו, אם לאו; ואם אפשר לעשותו, איך צריך שיעשה? - זה שעור מה שצריך שנקח מענין הנפש הנה.

ודע, שזאת הנפש האחת אשר קדם ספור כחותיה וחלקיה - היא כחומר, והשכל - לה צורה. וכשלא הגיעה לה צורה - יהיה, כאלו מציאות החכנה שבה לקבל הצורה ההיא לבטלה, וכאלו היא מציאות הבל. והוא אמרו: "גם בלא דעת נפש לא טוב" (משלי יט ב). רצה לומר: שמציאות הנפש שלא הגיעה אליה הצורה, אבל תהיה נפש בלא דעת - לא טוב. אבל הדברים עלהצורה, והחומר, והשכלי, והדעות כמה הן, ואיך גיעו אליהן - אין זה מקומם, ולא יצטרף במה שנוצח לדבר על המדות; והוא יותר ראוי ב"ספר הנבואה" אשר זכרנו. ובכאן אפסיק בזה הפרק ואתחיל באחר.